

ВЕЛИКОДСЬКА О. О.

Національний технічний університет України “КПІ”

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ПРИСУДКІВ В АСПЕКТУАЛЬНІЙ ФОРМІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті проаналізовані відмінності у вживанні дієслівних форм в англійській та українській мовах та випадки необхідності застосування трансформацій присудка при перекладі англійських художніх текстів українською мовою.

Ключові слова: англо-український переклад, внутрішньокатегоріальні трансформації присудка категорія виду.

В статті проаналізовані відмінності використання глагольних форм в англійській та українській мовах, випадки необхідності використання трансформацій сказуемого при перекладі англійських художніх текстів українською мовою.

Ключевые слова: англо-украинский перевод, внутрикатегориальные трансформации сказуемого, категория вида.

The article analyses differences between verb forms in English and Ukrainian languages; predicate transformations when translating English fiction texts into Ukrainian are considered.

Key words: English-Ukrainian translation, intracategorical predicate transformation, category of aspect.

Актуальність дослідження зумовлена потребою встановлення випадків застосування трансформацій при перекладі англійських присудків в аспектуальній формі українською мовою.

Метою є аналіз різниці у вживанні дієслів в аспектуальній формі в англійській і українській мовах, випадки необхідності застосування трансформацій присудків при перекладі англійських речень українською мовою.

Предметом випадки застосування трансформацій присудків при перекладі англійських присудків в аспектуальній формі українською мовою.

Об'єктом слугують переклади присудків речень англійських художніх текстів українською мовою.

Матеріалом дослідження є англійські присудки в аспектуальній формі яких зазнають трансформацій та їх переклади українською мовою.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уперше проаналізовано таку малодосліджену трансформацію, як внутрішньокатегоріальна дієслівна трансформація.

Теорія перекладу тісно пов'язана із зіставним, контрастивним мовознавством. Вона повинна встановити збіг та незбіг в засобах

вираження ідентичних значень мови оригіналу та мови перекладу і на цій основі виявити перекладацькі засоби усунення цих розходжень. Аналітична будова англійської мови створює умови для багатофункціональності граматичних форм і синтаксичних конструкцій. Тому в процесі перекладу необхідно насамперед враховувати конкретну функцію кожної форми та конструкції, щоб правильно передати її значення. Перекладацька трансформація – це дії перекладача з реалізації його рішення щодо подолання контекстуальної невідповідності, яка була виявлена в тексті оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають наступне:

- оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороту, висловлювання тощо) в тексті оригіналу, яке викликало контекстуальну невідповідність щодо тексту перекладу;
- вибір такого перетворювального способу, тобто одного чи кількох перекладацьких засобів (прийомів), який дозволяє адекватно перекласти одиницю тексту оригіналу, яка викликала контекстуальну невідповідність [1:7].

Згідно тлумачному словнику Нелюбіна Л. Л. трансформація: 1) закономірна зміна основної мовної моделі, яка призводить до створення вторинної мовної структури; 2) основою більшості прийомів перекладу є зміни формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту за збереження інформації, призначеної для передачі у перекладі [2:193]. Враховуючи різні визначення трансформацій у типологіях, запропонованих різними вченими, як теоретиками, так і практиками, та безперечно нові більш “вузькоспеціалізовані” дослідження, наприклад, Федотової Н. О., яка зазначає що, “якщо накласти загальну класифікацію перекладацьких трансформацій Бархударова Л. С. на часткову класифікацію синтаксичних перетворень, запропоновану Нешумаєвим І. В., то можна з’ясувати, що зміну порядку членів речення у перекладі слід відносити до перестановок (пор.: перестановочні трансформації В. Г. Гака), у той час як за зміни складу синтаксичної структури речення можуть мати місце трансформації заміни (пор.: якісна трансформація В. Г. Гака), додавання або вилучення (пор.: кількісні трансформації В. Г. Гака) чи їх комбінації” [3:37], можна надати визначення трансформації присудка.

Отже, перекладацька трансформація присудка англійського речення – це лексична, граматична або лексико-граматична трансформація присудка оригіналу за умови відсутності можливості використання прямого

відповідника з метою збереження смислу та комунікативного ефекту вихідного речення. Необхідність застосування трансформації присудка виникає з комунікативних, стилістичних, граматичних та семантичних причин.

Смислова функція кожної граматичної форми синтаксичної конструкції може визначатися синтаксичною функцією; логічною (смисловою) структурою речення; контекстом речення; особливостями його лексичного наповнення.

Лексичні, морфологічні та синтаксичні відмінності дієслівних форм в англійській і українській мовах зумовлюють широке використання перекладацьких трансформацій у перекладі з англійської мови українською мовою та з української мови англійською мовою. Як зазначає Селіванова О. О., "... у різних мовах набір морфологічних категорій дієслова не є однаковим" [4:133]. Так, в англійській мові дієслова характеризуються граматичними категоріями способу, аспекту, часу, стану, особи та числа [5:86], а в українській – ще й роду (для форм минулого часу). Предметом нашого аналізу є внутрішньокатегоріальні дієслівних присудків в англо-українському художньому перекладі. Внутрішньокатегоріальна дієслівна трансформація – це заміна у перекладі однієї дієслівної форми оригіналу на іншу форму в межах певної граматичної категорії.

Слід зазначити, що внутрішньокатегоріальні трансформації присудків у перекладі досліджені недостатньо. З перекладознавчої точки зору внутрішньокатегоріальних трансформацій торкалися Жлуктенко Ю. О. [6], Арнольд І. В. [7], Карабан В. І. [8:128-139], Карабан В. І. та Загородня Л. З. [9:157-160] і Загородня Л. З. [10:18-23]. Слід підкреслити, що внутрішньокатегоріальні трансформації присудка часто є закономірними, наприклад, через відсутність певних часових форм у цільовій мові. У разі перекладу присудка англійського речення українською мовою слід визначити ознаки часу, виду та стану. З першою характеристикою – часом – труднощів при перекладі не виникає, оскільки для людини існують три реальних часи: теперішній (present), минулий (past), майбутній (future). Відповідності можна знайти й при передачі стану. Повної відповідності в англійській та українських мовах у категорії виду не спостерігається. За Бондарком А. В. [11:99], категоріальні значення видових форм обумовлені граматичною системою мови і мають кілька різновидів: по-перше, загальне інваріантне значення, яке незалежно від опозиції доконаний вид-недоконаний вид охоплює всю сферу

функціонування дієслівної форми, по-друге, основне значення, яке характеризує центральну сферу функціонування даної форми та сполучається з одним чи декількома периферійними значеннями, і, по-третє, певний комплекс, який сполучує інваріантне та загальне значення.

Дерцакян Р. А. вважає, що за цього підходу категорія виду структурується як функціонально-семантичне поле, яке має центр та периферію, а відносно інших функціонально-семантичних полів виділяється за рахунок загального та периферійних значень, які усередині виду тісно взаємообумовлені [12:11]. Дієслово структурує і текст у цілому, перш за все, в аспекті співвідношення значень часу – реального і мовного. Порівняльне дослідження функціональних і семантичних комплексів дієслова дозволяє виявити їх схожість (подібність) та відмінність (різницю) у порівнюваних мовах [12:5].

Так, в українській мові вищо-часові значення дієслівної форми корелюють із семантичними складовими способів дієслівної дії, а в англійській мові обидві сторони дієслівної семантики реалізуються складною категорією Tense-Aspect. При цьому виявляється внутрішня асиметричність дієслівних форм і значень для кожної з порівняних мов, а тим більше для двох порівнюваних мов. Всі ці характеристики найбільш наочно проявляються у процесі перекладу, і завдання перекладача – максимально зберегти змістову структуру оригіналу.

Одним із специфічних елементів граматичної будови української мови, як і інших слов'янських мов є категорія виду дієслова. Вибір видової форми дієслова у перекладі з германських та тих романських мов, де її немає, пов'язано насамперед з передачею значення різних форм часу (простих та складних) [145:250]. Як зазначає Жлуктенко Ю. О. [6:164], “у слов'янських мовах вид визначають як категорію, що виражає внутрішні межі дії, яка виявляється в опозиції доконаного і недоконаного виду”. В англійській мові „широкий підхід до категорії виду дозволив виділити у сучасній англійській мові таку видову опозицію, як “нетривалий вид::тривалий вид” (non-Continuous Aspect:: Continuous Aspect), за іншою термінологією, “непрогресив:: прогресив” (non-Progressive Aspect: Progressive Aspect)” [57:165]. Термін аспект відноситься до граматичної категорії, яка відображає як дієслова співвідноситься з часом [15:188-189]. В англійській мові дієслова можуть мати форми двох аспектів: (Common Aspect) – загального, (Continuous Aspect) – тривалого. Дієслова у формі тривалого аспекту означають конкретну дію, яка відбувається в певний момент, в той час як дієслова у загальному аспекті вказують на загальний,

абстрактний характер дії (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Співвідношення виду (українського)
та аспекту (англійського) дієслів**

Вид (Aspect)	Загальний (Common)		Тривалий (Continuous)	
Англійський, форма (Form)	Indefinite	Perfect	Continuous	Perfect Continuous
Український, вид	перекл. недоконаним або доконан. видом в залежності від смислу		перекладається недоконаним видом	

Як зазначає Вихованець І. Р., “у граматичних дослідженнях, що ґрунтуються на функціонально-синтаксичних засадах, категорію виду витлумачено як центрально-периферійну власне дієслівну категорію” [16:91]. В українській мові існує дві форми виду: доконаний і недоконаний. Від дієслів доконаного виду творяться тільки давноминулий, минулий і простий майбутній часи, а від дієслів недоконаного виду творяться минулий, теперішній та складний і складений майбутні часи [17:371]. Отже, в українському перекладі використовуються тільки ці два види. В англійській мові існують форми Indefinite, Perfect та Continuous, які повинні орієнтувати нас на категорію виду в українській мові – значення терміну *indefinite* (невизначений) говорить нам про те, що при перекладі присудка у формі *indefinite* можна використовувати, залежно від контексту, форму доконаного або недоконаного виду, наприклад:

1) “*The Time Traveler smiled round at us*” [18:42]. – “Мандрівник у Часі обвів нас поглядом і посміхнувся” [19:39].

2) “*The Medical Man and the Provincial Major watched him in profile from the right, the Psychologist from the left*” [18:43]. – “Лікар і Провінційний Мер сиділи праворуч від нього, а Психолог – ліворуч” [19:40].

При перекладі дієслівних форм Perfect по можливості використовують доконаний вид, але у більшості випадків присудок у формі Present Perfect перекладається українською формою минулого часу та доконаного виду (іноді зі словом “вже”), наприклад:

3) “*He who has never swooned, is not he who finds strange palaces and wildly*

familiar faces in coals that glow” [20:591]. – “*Хто ніколи не був у стані непритомності, той не бачить у розжареному вугіллі ані дивовижних палаців, ані до болю знайомих облич*” [21:58].

Іноді форма Present Perfect перекладається формою недоконаного виду (у цьому випадку в англійському реченні зазначається певний період здійснення дії до теперішнього часу, наприклад:

4) “*I haven't had a wink of sleep these three weeks*” [22:51]. – “*Я вже три тижні не стуляю очей*” [23:52].

Як відомо, різниця у вживанні присудків у дієслівних формах Past Indefinite та Present Perfect, полягає в тому, що, якщо автора цікавить результат дії, а не час його здійснення, то використовується Present Perfect, якщо ж його цікавить, коли відбулась дія, то – Past Indefinite, які однаково перекладають українською мовою формою минулого часу.

Присудок у формі Continuous в українському перекладі повинен бути у формі недоконаного виду, наприклад: 5) “*The chessmen were walking about, two and two*” [22: 136]. – “*Шахові фігури рухались – гуляли парами!*” [23: 16].

Цікавим є наступні випадки: заміни англійських складних дієслівних присудків на українські прості дієслівні присудки у формі доконаного або недоконаного виду, наприклад:

6) “*The fair boy began to pick his way as casually as possible towards the water*” [24: 8]. – “*Ясноволосий рушив до води з якомога небалішим виглядом*” [25: 12].

7) “*At once he snatched back his hands and started to cry*” [24: 39]. – “*Він зразу відсмикнув руку і заплакав*” [25: 46].

У наведених прикладах англійський складний дієслівний присудок в інхоативній формі передано в українському перекладі доканоною формою дієслова-присудка.

У наступному прикладі складний аспектуальний дієслівний присудок замінено на простий дієслівний присудок у формі доконаного виду:

8) “*Ralph continued to blow short, penetrating blasts*” [24:19]. – “*Ральф усе видимав короткі пронизливі гудки*” [25:25].

У прикладі, наведеному нижче, складний дієслівний присудок трансформується у присудок давноминулого часу у доконаній формі:

9) “*Simon tried to sit up in the water and got a mouthful*” [24:71]. – “*Саймон сів був у воді й захлинувся*” [25: 83].

Однією з причин застосування внутрішньокатегоріальних заміन під час перекладу англійських дієслів-присудків українською мовою є

відсутність перфектних часових форм в українській мові, що призводить до заміни англійських форм теперішнього та минулого перфектних часів українською простою дієслівною формою минулого часу. Ця внутрішньокатегоріальна трансформація є регулярною.

Оскільки правило узгодження часів не є чинним в українській мові, це призводить до регулярних заміни однієї категоріальної форми іншою. Саме наявність правила узгодження часів є іншою причиною застосування у перекладі означених трансформацій.

Можлива також трансформація заміни форми способу дієслова, зокрема, заміни англійської дієслівної форми дійсного способу на українську форму наказового способу, це може бути пов'язано з тим, що мова перекладу (в нашому випадку українська) форми наказового способу можуть виражати різний ступінь наказовості – від категоричної вимоги до побажання.

Причиною заміни однієї числової форми дієслова-присудка іншою є розбіжності у числових формах імен-підметів (коли українська форма *Singularia Tantum* відповідає англійській формі *Pluralia Tantum* або навпаки).

Оскільки в англійській мові ширше використовуються дієслівні форми пасивного стану (хоча форми пасивного стану менш поширені, проте показові для диференціації стилів за граматичними формами). Найбільше форм цього стану в підмові наукової літератури, особливо у текстах точних наук (1,92 %), і найменше в драматичних творах (0,32 %) [6:164], тому внутрішньокатегоріальна заміна англійської форми пасивного стану на форму активного стану українського присудка є досить типовою у перекладі англійських художніх текстів українською мовою.

Підсумовуючи, можна зауважити, що основними причинами застосування внутрішньокатегоріальних трансформацій є відсутність в українській мові відповідних словоформ, наявність лексичних та граматичних розбіжностей вихідної та цільової мов, незбіг категорій виду та часу та різна поширеність використання певних форм в межах однієї категорії в англійській та українській мовах. В англо-українському художньому перекладі спостерігаються наступні види внутрішньокатегоріальних трансформацій: зміни у межах категорій часу, виду, числа, способу та стану які на матеріалі дослідження (1000 пар речень з англійської і американської художньої прози та їх переклади українською мовою) виявили наступну поширеність: зміни у межах категорії часу 4,4 %, категорії виду 2,7 %, категорії способу 1,4 %, категорії

стану 1,5 %, категорії числа 0,4 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фирсов О. А.* Перевод с английского на русский и его комментарии / Олег Александрович Фирсов. – М., 2003. – 198 с. 2. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): (для ин-тов и фак-тов иностр. языков) / Андрей Венедиктович Федоров. – [5-е изд.] – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с. 3. *Нелюбин Л. Л.* Толковый переводоведческий словарь / Лев Львович Нелюбин. – [6-е изд.] – М.: Флинта: Наука, 2009. – 320 с. 4. *Федотова Н. О.* Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Федотова Наталія Олегівна. – К., 2008. – 197 с. 5. *Сучасна українська мова: [підручник]* / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.]; за ред. О. Д. Пономарева. – [2-ге вид., перероб.] – К.: Либідь, 2001. – 400 с. 6. *Бондарко А. В.* Глагольный вид в высказывании: признак “возникновение новой ситуации” / А. В. Бондарко // *Russian Linguistics*. – Л., 1993. – Vol. XVI. – С. 37–44. 7. *Жлуктенко Ю. О.* Порівняльна граматики української та англійської мов / Юрій Олексійович Жлуктенко. – К.: Радянська школа, 1960.– 157 с. 8. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с. 9. *Карабан В. І.* Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В'ячеслав Іванович Карабан. – К.: Політична думка, 1997. – Ч. 1: Граматичні труднощі. – 301 с. 10. *Карабан В. І.* Розбіжності у вживанні форм числа англійських та українських іменників як проблема перекладу / В. І. Карабан, Л. З. Загородня // *Мовні і концептуальні картини світу*. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16, кн. 1. – С. 157–160. 11. *Загородня Л. З.* Вплив контексту на переклад числових форм англійських абстрактних іменників українською мовою / Л. З. Загородня // *Збірник доповідей наукового семінару секції англійської мови в комп'ютерних технологіях кафедри іноземних мов для обличчів і економічних спеціальностей*. – Тернопіль: БІОС, 2005. – С. 18–23. 12. *Бондарко А. В.* Проблеми граматичної семантики і русської аспектології / Александр Владимирович Бондарко.– СПб.: Изд-во СПб. Университета, 1996. – 220 с. 13. *Дерцакян Р. А.* Английский перфект в языке перевода художественного текста: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Рипсиме Альбертовна Дерцакян. – М., 2005. – 130 с.: ил. 14. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб.: Союз, 2002. – 320 с. 15. *Quirk R.* *A Comprehensive Grammar of the English Language* / [R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik]. – Longman, 1994. – 1780 p. 16. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во “Пулсари”, 2004. – 400 с. 17. *Юцик І. П.* Українська мова / Іван Пилипович Юцик. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. *Веллс Герберт.* Машина часу: [романи] / Герберт Веллс; [пер. з англ.]; передм. та приміт. Т. Н. Денисової. – Харків: Фоліо, 2003. – 479 с. – (Б-ка світової літ.). 19. *Уэллс Г.* Избранное: [сборник] / Герберт Уэллс; [сост. Б. А. Гиленсон.]. – М.: Прогресс, 1981, – 502 с. (На англ. яз.). 20. *Рое Е. А.* *The Complete Stories* / Edgar Allan Poe. – Everyman's library, 1992. – 955 p. 21. *По Е. А.* Провалля і маятник: [оповідання, поезії] / Едгар-Аллан По; [пер. з англ.]. – Харків: Фоліо, 2006. – 478 с. – (Б-ка світ. літ.). 22. *Carroll L.* *Alice's adventures in wonderland & through the looking-glass* / Lewis Carroll. – Wordsworth Classics, 2003. – 256 p. 23. *Керролл Л.* Аліса в країні див. Аліса в задзеркаллі / Льюїс Керролл; [пер. В. Корнієнко; ред. І. Малковича]. – [4-е вид.]. – К.: Вид-во Івана Малковича “А-БА-БА-ГА-МА-ГА”, 2005. – 121 +141 с. 24. *Golding W.* *Lord of flies* / William Golding. – London – Boston, 1984. – 223 p. 25. *Голдінг В.* Володар мух / Вільям Голдінг; [пер. з англ. та передм. С. Павличко]. – [2-е вид.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 254 с.